

д-р філос. наук, проф. **Карпенко К. І.**
*Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова*

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТУДІЙ НА СОЦІАЛЬНУ ТА ДУХОВНУ СФЕРИ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Теоретики фемінізму повсюдно шукали таке поняття статі, що протистоїть статі біологічній. І до кінця сімдесятих років вони знайшли його в побічному значенні англійського слова *gender*, яке уживається і як рід (у граматиці), і як стать. Так, гендер став у фемінізмі основним поняттям, що позначає соціальну стать. З погляду гендерної концепції, причина суспільної нерівності статей лежить не в біологічних відмінностях між ними, а в соціальних ролях, що їм приписуються. Про результати такого розподілу ролей красномовно сказала в книзі «Діалектика статі» провідний теоретик американського радикального фемінізму 70-х років С. Файєрстоун: «Якщо природа зробила жінку відмінною від чоловіка, то суспільство зробило її відмінною від людини» [6, с. 16].

Нині гендерна інтерпретація фемінізму всюди завоювала «права громадянства» не тільки в науковому знанні, але і в ідеології сучасної вищої освіти на Заході, прикладом чого служить великомасштабне проникнення вже у 80-ті роки курсів *women's studies* в учбові університетські програми, а з середини 90-х років також і гендерних студій. Проте в цілому теоретична впливовість фемінізму у 80-ті роки дещо знизилася, а початок ХХІ століття підсилив дану тенденцію. Це пояснюється тим, що феміністський погляд на проблеми соціуму в координатах соціальної нерівності статей багато що пояснив достатньо достовірно, але він не міг (і в принципі не здатен) повністю змінити ті об'єктивні передумови, які сформували чоловічу домінанту в культурі.

Що ж стосується гендерних студій, то їх вплив значно поширився. Головними рисами гендерного підходу є міждисциплінарність, інтернаціональний характер розвитку, екологізація і прагматизація наукового пошуку. Одним з вражаючих прикладів впливу гендерної проблематики на соціальну і духовну сферу життя суспільства є рішення англіканської церкви про допущення «протилежної статі» до активної ролі в духовній сфері: на території Великобританії вже досить багато жінок – священнослужителів. Першою європейською країною, яка допустила

жінок до освячення в священники, є Швеція. У 2013 році вперше в історії главою Шведської лютеранської церкви було обрано жінку. Лідером шведських лютеран стала єпископ Лундської єпархії Ант'є Яккелен. Даний факт набирає особливого значення, коли ми візьмемо до уваги, що членами євангельсько-лютеранської церкви Швеції є близько 70% населення країни. Починаючи з 70-х років минулого століття, проблема церковного жіночого служіння почала обговорюватися в Православній церкві. На думку священника Андрія Постернака, «витоки проблеми «жіночого священства» слід шукати не в Святому Письмі чи церковній традиції, а в ідеях фемінізму, які активно розвиваються, в першу чергу, на Заході» [див.: 4]. Якби то не було, а уникнути цього питання у сучасному світі не можливо. Воно залишається достатньо гострим навіть у колі тих, хто не заперечує жіночого священства. Широко задекларована інклюзивність тут часом стикається з «ієрархічними обмеженнями й чоловічим домінуванням». Цікаво, що «на Закарпатті є священники-жінки. Всього їх – 11, всі служать у реформаторських церквах області, мають ті ж права, що й чоловіки, окрім одного: вони не можуть займати вищих церковних чинів». Вони не є керівниками релігійної громади. Як правило, ці обов'язки лежать на їх чоловіках. Однак вони проводять богослужіння, хрестять дітей, вінчають і відспівують, тобто повноцінно проводять усі релігійні обряди [3].

Важливо підкреслити, що поява гендерних студій була породжена практикою, а не внутрішньою логікою розвитку наукового знання. Нині вони стає певною мірою затребуваним реальним життям. Гендерний проект звільнення від патріархальної домінанти так і залишився б тільки проектом, якби він протистояв об'єктивній логіці розвитку суспільства в третьому тисячолітті. Проте нині він розвивається в унісон з загальною цивілізаційною логікою: соціум створює все більше умов для звільнення жінки від рутини домашніх обов'язків і створення для неї реальних передумов вільного вибору життєвого стилю. Масова свідомість в цій ситуації, розвиваючись за законами власної внутрішньої логіки, теж поступово змінюється, демонструючи, що органічною частиною в стратегії і тактиці світової постіндустріальної, чи інформаційної спільноти XXI сторіччя є не боротьба, а реальна рівність і співпраця чоловіків і жінок. Невипадково У. Бек пов'язує детрадиціоналізацію індустріально-суспільних форм життя (іншого модерну) з «вивільненням від суто жіночої або ж чоловічої ролі» [1, с. 166-173], Д. Белл однією з суттєвих ознак

постіндустріальної епохи називає егалітаризм, який охоплює не лише «еліту знання», а й економіку, і політику [2, с. 231], а Ф. Фукуяма, аналізуючи прояви «великого розриву» між цивілізаційними й ціннісними можливостями, що супроводжує розвиток інформаційного суспільства, звертає увагу на «особливу роль жінок» [5, с. 132–157].

Таким чином, евристичний потенціал гендерних студій виявляється в тому, що суспільство «зживається» з думкою про те, що чоловіки і жінки рівні і вільні: соціальні (гендерні) ролі розділяють людей не з метою панування, а для рівноправного партнерства. Проблема не в самому гендерному вимірі, але в його запитуючій функції. У цьому сенсі питання повинне бути обернене в простір «між» інструментальним (чоловічим) і комунікативним (жіночим) розумом, де пізнавальні процедури й практики, раніше орієнтовані на відчужений, об'єктивний опис реальності, виявляють свою обмеженість і свідчать про свою ситуаційну контекстуальність.

Мета такої постановки питання – розібратися, що відбувається, коли поняття гендерного виміру ставиться в центр досліджень не тільки у зв'язку з пізнавальними процедурами, але і з тими результатами, які змістовним чином орієнтовані на побудову реальної комунікації, що знаходиться у ситуації становлення, самоорганізації, й прикметними властивостями якої, серед інших, залишаються відкритість й віддаленість від рівноваги.

У сфері міжособистісного спілкування одночасно існують два способи сприйняття подій, оцінки вчинків як своїх, так і інших людей, реакцій на те, що відбувається — перший з них заснований на принципі автоматизму і, як правило, використовується в звичних, типових ситуаціях, другий — виявляється в незнайомих, незвичайних ситуаціях, що вимагають аналізу і ретельного обдумування. Одним з інструментів, що допомагають людині орієнтуватися в повсякденно виникаючих подіях, є стереотипи. У розумінні Х. Патнема стереотип – це певне конвенціональне уявлення. Він включає стандартизований опис рис, які вважаються типовими, або звичайними. Оскільки в сучасному світі темп життя помітно збільшився, а потік інформації зріс, вони мають велике значення для нормального функціонування соціуму і людини в ньому, бо, перш за все, вони виконують функцію «економії мислення», сприяють відомому «скороченню» процесу пізнання і розуміння того, що відбувається в світі і навколо людини, а також ухваленню необхідних рішень [7, с. 127].

Роль стереотипів у комунікаційних процесах є достатньо важливою. Моральні гендерні стереотипи акумулюють досвід поколінь щодо належної і неналежної поведінки чоловіків і жінок, характерних для чоловіків і жінок рис вдачі і моральних якостей, щодо уявлень про необхідні чесноти, що розрізняються залежно від статі людини і т. д. Засвоєння моральних гендерних стереотипів відбувається в рамках моральної соціалізації і включає засвоєння стійких уявлень про поведінку чоловіків і жінок в тій або іншій ситуації, стійких образів моральної зовнішності чоловіків і жінок, а також моральних норм, що стереотипізовані.

Гендерні ролі є тими завданнями і сферами діяльності, які суспільство закріплює за кожною статтю. Гендерні стереотипи і гендерні ролі впливають один на одного. Стереотипи встановлюють ті завдання, які повинні бути виконані чоловіком або жінкою, а щоденне спостереження за виконанням цих завдань з боку чоловіка і жінки підтверджують дійсне існування цих стереотипів. Комунікаційні процеси грають важливу роль у формуванні моральних гендерних стереотипів. Це, перш за все, вербальна комунікація з іншими людьми, а також — безпосередній досвід з об'єктом установки, «невербальна комунікація» і т. д.

Моральні гендерні стереотипи можуть формуватися штучним і природним способом:

1) штучний спосіб — через цілеспрямовану діяльність ЗМІ, будь-якого роду пропаганди, як на рівні свідомості, так і на рівні несвідомих процесів;

2) природний спосіб — в цьому випадку стереотип є акумульованим розрізненим індивідуальним і груповим досвідом, що відображає відносно загальні властивості і особливості явищ, що повторюються в ньому, — це несвідома культурно-колективна переробка, яка припускає існування надіндивідуального рівня переробки інформації, де процес протікає в рамках культури і за законами даної культури, причому сам процес індивідом часто не усвідомлюється. Цей процес відображає певні історичні національно-культурні форми суспільної свідомості, виражені як у вигляді наукового знання, так і у вигляді життєвих уявлень. Іншими словами, соціокультурне середовище є однією з провідних детермінант соціальних стереотипів.

Внаслідок цього, ті соціокультурні даності, які оточують людину з самого народження і сприймаються нею як незмінні і єдино правильні, часто не змінюються і з перебігом життя, бо людина бачить, що вони

підтверджуються в повсякденній практиці. Цей механізм забезпечує стійкість історичних епох. Сучасна ситуація цікава тим, що зараз йде зміна багатьох існуючих дотепер моральних гендерних стереотипів. Моральні гендерні стереотипи через виконання ними багатьох необхідних функцій не можуть повністю зникнути. Але багато існуючих моральних гендерних стереотипів вже не відповідають соціально-культурним умовам ХХІ століття. Перш за все, це стосується соціально-правового статусу жінок, що зазнав суттєвих змін, але він ще не отримав адекватного морального визнання на різних щаблях суспільного життя.

Як і формування, деконструкція моральних гендерних стереотипів здійснюється двома способами — штучним і природним. Величезну роль в штучному способі зміни цього виду стереотипів грають ЗМІ. Також йде процес переробки дитячих підручників, книг для читання і т. д. Мета цих змін — по можливості звільнити свідомість дитини від тиску стійких, таких, що багато в чому вже не відповідають сучасній ситуації, уявлень. Гендерні студії здійснюють вплив і на сам процес акумуляції досвіду, в якому знаходять своє віддзеркалення загальні властивості і особливості явищ, що повторюються.

Оскільки особа людини формується в процесі повсякденного спілкування з тими, хто її оточує, то гендерна культура певного суспільства сприймається людиною не як щось зовнішнє, ззовні нав'язане, але як те, що складається з моделей відповідної поведінки, які виникають в комунікації і постійно зміцнюються, бо люди спільно взаємодіють з умовами життя. Внаслідок цього гендерні студії мають вирішальний вплив на формування, функціонування і зміни гендерних стереотипів, які є суттєвою складовою соціального та духовного життя суспільства.

Література

1. Бек, Ульрих. Общество риска. На пути к другому модерну / Пер. с нем. В.Седельника и Н.Федоровой; Послесл. А. Филиппова. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
2. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники: Лях В. В., Пазенок В. С. – Київ : Ваклер, 1996. – С. 194–251.
3. Літераті Т. На Закарпатті є священики-жінки, які служать у реформаторських церквах / Тетяна Літераті. – Електронний документ. – Режим доступу: <https://religions.unian.ua/otherreligions/1423152-na-zakarpatti-e-svyascheniki-jinki-yaki-slujat-u-reformatskih-tserkvah.html>

4. Постарнак А. Вопрос о «женском священстве» / Андрей Постернак. – Электронный документ. – Режим доступа: <http://www.pravmir.ru/vopros-o-zhenskom-svyashhenstve>
5. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Ф. Фукуяма; пер.с англ. под общ. ред. А. В. Александровой. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 474 с.
6. Firestone, Shulamith. The Dialectic of Sex. London: Women Press, 1989. – 278 p.
7. Putnam H. Realism with a Human Face. Cambridge: Harvard Univ. Press, 1990.